

הקדמה

אורית רוזין ומאיר חזן

יסודה של חוברת זו בכנס שעניינו מגדר ולאומיות שערך המכון לחקר הציונות וישראל ע"ש חיים וייצמן באוניברסיטת תל-אביב בנובמבר 2008. משנות השמונים, וביתר שאת משנות התשעים של המאה העשרים ואילך, החל בישראל מפעל מחקרי ענף שעניינו היסטוריה מגדרית; רק בשנה החולפת ראו אור כמה ספרים חדשים וכרכים של כתבי עת שהוקדשו לכך. עד כה תפסה ההיסטוריה של נשים ונשיות מקום מרכזי יותר בחקר ההיסטוריה המגדרית, וגם בחוברת זו הדבר בולט. דומה שהתיקון שנועד להחזיר לנשים את מקומן בחקר ההיסטוריה עדיין לא נשלם. בפתח החוברת בחרנו להביא שני מסמכים קצרים, של רחל ינאית בן-צבי ועל רוזה וולט שטרואיס, שחוזרים ומשרטטים את דיוקנן ופועלן של דמויות היסטוריות שביקשו לחולל שינוי במעמדן של הנשים בזירה הארצישראלית.

רחל ינאית בן-צבי

ב-30 במאי 1914 נפתחה במרחביה ועידת הפועלות הראשונה, שנמשכה שישה ימים. היה זה אירוע מכונן בקורות התארגנותן הציבורית של הנשים בארץ ישראל. רחל ינאית, שלמדה באותה עת חקלאות בננסי שבצרפת, עתידה לחזור לארץ עם תום לימודיה כמה שבועות לאחר מכן. כעבור חודשים ספורים (בספטמבר או באוקטובר) התקיימה בתל עדש האסיפה השנתית של ארגון 'השומר', שתואר המתרחש בשוליה מובא כאן. הדברים שלהלן, שכותרתם 'הפועלות', נועדו ככל הנראה להיכלל באוטוביוגרפיה של רחל ינאית בן-צבי, **אנו עולים**, שיצאה לאור ב-1959. הם הושמטו מן הספר מסיבה לא ידועה.¹

1 ייתכן שבמקום הדברים להלן פורסם בספר הסעיף שכותרתו, 'שאלת החברה ב"השומר"'. רחל ינאית בן-צבי, **אנו עולים**, תל-אביב 1959, עמ' 393-395.

הפועלות

בערב הזה, בתל-עדשים, מילאו את לבנו שאלות העומדות ברומו של עולם. בעיות 'השומר' הלא הן בעיותיו של כל הישוב כולו, ושאלת השמירה, ההגנה והביטחון נוגעת לכל שכבות העם. ובעיצומו של הויכוח הכללי, הסוער והמסעיר, באסיפת החברים בתל-עדשים, מטות אותי החברות הצידה. מאז ותמיד רגילות היינו – הן בשולי אסיפות החברים והן בכינוסים השנתיים של 'השומר', בין ישיבה לישיבה או בגמר האסיפות – לחטוף שיחת-רעים על ההווי המיוחד שלנו. ואף הפעם 'תופסות' אותי החברות: כולנו מרגישות את הצורך לשפוך את ליבנו זו בפני זו, והרי זמן כה רב לא התראינו.

מורגש עדיין הד הועידה במרחביה. הן בקרבת מקום התקיימה לפני חדשים-מספר ועידת החברות. מאז ומתמיד הרגשנו את עצמנו שותפות לכל החברות בגליל וביהודה. קישרה אותנו אותה התסיסה הנפשית, לתפוס עמדות בעבודה, לחדור אל תוך תוכה ולהשתוות אל החברים בכל ענפי החקלאות. ועל אף השיתוף הזה ישנו משהו מיוחד לנו, חברות 'השומר'. ולא רק לנשי השומרים, לחברות מבפנים. משהו מיוחד ניכר בכל אלו העובדות בנקודת השומר אם גם אינן עדיין חברות ממש. כוח מושך להן ואולי גם סגולות נפש יתרות המפנות אותן אל הדרך הזאת.

והווי לנו משלנו, בעיות מיוחדות בעניינים מיוחדים. אם גם אין את יוצאת לשמירה, הרי חדורה את תמיד את חרדת הדאגה בשמירה, ורגישה לכל סכנה האורבת לשומרים. ובמשק הרי מתמידות החברות עוד יותר מן החברים, משקיעות מאמצי-כוחות, ומושכות בעול. החברות הן-הן אשר יצרו את ענפי המשק: הרפת, הלול ובעיקר גן-הירק נשענים על עבודתן. החברות קשורות בגורלן אל המקום עוד יותר מן החברים הנתבעים בתפקידי השמירה. ובמצב החדש שנוצר, בפרוס המלחמה, בעוד החברים מתדיינים על דרכי-פעולה חדשות בהגנה ובשמירה, הספיקו החברות להיפגע קשה. כבר אין זה קל לקיים את הענפים, כבר קשה לכלכל את הנפשות.

ועם כל זאת מצאו החברות צורך לספר לי על הועידה שהתקיימה זה לא כבר בלב העמק, מתל-עדשים למרחביה מהלך שעה בלבד, וכמעט כל החברות לקחו חבל במאורע זה. על מה לא דנו בוועידה! משתתפיה, אשר מנו צעירות מיהודה ומהגליל, חברות ואורחות, התעמקו בחיפוש הדרך להתאחוות בעבודה, בשאלת יחסה של החברה בקבוצה ומקומה במשק ובחברה. אכן צורך נפשי היה זה להן להתייחד ולדון בינן לבין עצמן על מצב הפועלת. משאת הנפש משותפת לפועלות ולפועלים כאחד, אך לפועלת קשה שבעתיים להתנחל בעמדות עבודה. בתוך 'השומר' היו אולי היחסים בין החברות והחברים מסובכים עוד יותר וגורמים למצב-ירוח, אך במחיצה זו לא הירכו לדבר על בעיות כגון אלה ואילו בוועידה הכללית, בהיפגש החברות מכל קצווי הארץ, הרגישו גם חברות 'השומר' בשאלת היחס ועל כן הירכו גם הן להתאונן על שוויון הנפש מצד מוסדות הפועלים ומוסדות הציונים הכלליים, המרבים להתחבט בשאלות הפועלים ואינם שועים אל בעיית הפועלת. איה חוות הלימוד לענפי משק בית? איה הדאגה להכשרה? כמו-כן חזרו על דבריה של שרה

מלכין (השומרים שלנו רגילים היו ללגלג על שרה, כאילו ראו את סמל החברה המרדנית) ועל דבריה של יעל גורדון אשר ביטאה את שאיפת החברה לשוויון ולשחרור, לפעילות שוות-זכויות בחברה הצעירה הנוצרת בארץ-ישראל.²

רוזה וולט שטרואיס

ד"ר רוזה וולט שטרואיס הייתה רופאת עיניים יהודייה אמריקנית, שעלתה לארץ בשנת 1919 בגיל 63. היא ייסדה יחד עם חברותיה, בנות המעמד הבינוני, ארגון נשים לאומי ששם לו למטרה לקדם זכויות נשים. ההישג הגדול של התאחדות נשים עבריות לשיווי זכויות היה הבטחת הזכות לבחור ולהיבחר למוסדות הלאומיים של היישוב, אך ההתאחדות פעלה במגוון תחומים נוספים במטרה לשנות את מעמדן המשפטי של נשים. הארגון פעל באמצעים של חקיקה ושתדלנות, והפעיל קשרים בינלאומיים כדי לעגן את השינויים במעמד האישה הן בחקיקה ראשית של ממשלת המנדט (חוק הירושה) והן באמצעות שינוי עמדותיה של הרבנות הראשית. וולט שטרואיס הלכה לעולמה בדצמבר 1938 והיא בת 82. המסמך המובא כאן מביא דברים שאמר יוסף קלויזנר באסיפת האבל לזכרה. הישגיה של ד"ר וולט שטרואיס בימי חייה היו יוצאי דופן לא רק בשל העובדה שזכתה להשכלה וקשרה קשרים בינלאומיים ענפים, אלא גם משום שעלתה לארץ ישראל בגיל מבוגר והצליחה בזמן קצר להקים יחד עם נשים נוספות ארגון שתרומתו לזכויות הנשים בארץ ישראל הייתה מרכזית בחשיבותה. חקר המגדר בישראל עסק לא מעט בנשים צעירות, או לפחות שהיו צעירות, בשעה שהחלו את פעילותן הציבורית בארץ. בה במידה חיוני לעמוד על תרומתה של אישה שהחלה את פעילותה בארץ ישראל בגיל מבוגר. בשולי הדברים יצוין כי בשנות העשרים של המאה העשרים הייתה תוחלת החיים הממוצעת של נשים יהודיות בארץ ישראל חמישים שנה.³

מדברי פרופסור יוסף קלויזנר באסיפת האבל והאזכרה לזכרה של

ד"ר רוזה וולט-שטרואיס שהתקיימה ב-29 בינואר 1939

חברות הועד של ההתאחדות (כך במקור) נשים לשווי זכויות כבר ספרו הרבה על פעולתה החשובה של המנוחה. אני רוצה לדבר בזה על מצבה של האשה לפני ארבעים שנה ויותר, בשעה שניתנה לה הרשות לבקר באוניברסיטאות ולהיות רופאה וד"ר לפילוסופיה. הרי הגברת שטרואיס היתה אחת מן הנשים הראשונות שהותר להן ללמוד באוניברסיטה ולקבל תואר דוקטור למדיצינה.

2 גנוך המדינה, פ-2071/37.

3 ראו גם מימי אייזנשטרט, 'התאחדות נשים עבריות לשיווי זכויות בארץ ישראל', בתוך: אייל כתבו, מרגלית שילה ורות הלפרין-קרדי (עורכים), חוקה אחת ומשפט אחד לאיש ולאשה: נשים, זכויות ומשפט בתקופת המנדט, רמת גן תשע"א, עמ' 57-85. לנתונים סטטיסטיים ראו, גור אלרואי, 'נשים בארץ ישראל בתקופת המנדט: היבטים דמוגרפיים', שם, עמ' 87-116.

ודאי, כבר היו גם אז נשים סופרות מפורסמות; אבל בדרך כלל היתה האשה במצב של שעבוד ושפלות. היו שני מיני נשים: נשים־משרתות בבית בעליהן שעבדו עבודת פרך בבית ובטיפול בילדים (החינוך הרי היה בידי האב); ונשים־צעצועים בשביל בעליהן – לא היה מצוייר אז אף במוחו של סופר וחכם נלחם להשכלה ודעת כר' יצחק דוב לווינזון (ריב"ל) שאשה תהא רופאה או עורכת דין. באוניברסיטה שבהיידלברג היו עוד בשנת 1897, שלמדתי שם אז, רוב הפרופסורים אוסרים לנשים לבקר את שעוריהם, ורק המיעוט של הפרופסורים התיר את הדבר. על שויון לא חשב איש מן הגברים. לימודן של הנשים באוניברסיטאות היה מעין משחק או מעין נסיון: הבה ונראה, אם מוכשר 'המין החלש' לאיזה לימוד קשה באמת.

[...] מאז נשתנה המצב הרבה לטובה הודות למלחמתן של התאחדויות נשים לשווי זכויות בעולם, שד"ר שטרויס נטלה בהן חלק גדול מראשיתן. היא הבינה והרגישה שאין זו שאלה של נוחיות והקלה בשביל הנשים, אלא שאלה של צדק בשביל הנשים והגברים ביחד. 'זכויות שוות על יסוד של חובות שוות', – זו היתה הסיסמה שלה. תמיד היו בישראל נשים צדקניות, בעלות לב רחמן, פועלות טוב וחסד, גבאיות בחברות של צדקה. ואין אני רוצה לקפח את שכרן. הן הקלו הרבה מסבל החיים של השכבות העניות בישראל. ואולם ד"ר שטרויס ידעה אחרת; היא ידעה שלא בפילנטרופיה בלבד תושע מחלתה של האנושיות ומחלתה של היהדות, שנאנקת תחת עול כפול: עול של שעבוד ועול של שפלות. ולהרים את ערך האדם שבאשה ולדאוג לשווינה בחובות ובזכויות – הרי זה גם לקיים, להרחיב, ולהגדיל את ילדת השעשועים של ד"ר שטרויס – את התאחדות נשים לשווי זכויות ולעשותה כוח, שאי אפשר יהא לבטל אותו בישוב היהודי, הנבנה על יסודות של שויון ושל צדק.⁴